

Ordets makt över tanken

En organisation som vill leva sitt eget liv och hindra insyn eller påverkan utifrån skaffar sig gärna ett eget språk, som omgivningen inte begriper men som sluter deltagarna i organisationen tätt tillsammans. Jag brukar kalla detta fenomen för gruppautism.

Vi känner igen det från diktaturer, religioner och inte minst sekter. Det medför ett avbrott i dialogen med utomstående. Ett sådant språk infiltrerar snart det egna tanke-systemet, särskilt hos unga entusiastiska proselyter men tyvärr även hos grundarna, vilka så småningom glömmer att de själva uppfunnit språket och börjar uppfatta det som en konkret verklighet. De nya orden och uttrycken ursäktar vilka tankefel som helst. Det finns därför all anledning att varna för ordets makt över tanken.

Låt mig bli konkret: Tidigt i mitt liv föreläste jag för kriminalvårdspersonal. Någon frågade mig varför en viss intagen person utan orsak var så aggressiv. Då jag antydde att han kanske hade växt upp under mycket aggressiva förhållanden, svarade mannen: »Att förklara en människas beteende utifrån barndomen är väl ändå rätt långsökt.« Jag minns tydligt min förvirring. Hur förklarar man någonting för en person som tänker så annorlunda?

Samma förvirring upplevde jag när jag som chef för en liten klinik med svårt mentalsjuka personer fick en uppmaning från ledningen att »produktifiera produktionen«. Jag visste inte då att detta var den första varningen för det ekonomiska språkets invasion av alla möjliga områden, inte minst sjukvården. Jag upplevde inte mitt arbete med dessa sjuka människor som »produktion« och ordet »produktifiera« kunde jag inte finna ens i ordboken. Hur svarar man på sådant?

I min slutföreläsning inför min pensionering hade jag däremot börjat ana vartåt det lutade och varnade uttryckligen för det ekonomiska och militära språk som trängde ut ett medicinskt och humanistiskt tänkande. »Vem vill vara en produktionsenhet, och vilken läkare trivs med att ha en divisionschef över sig?«

Det fanns en tid på 1980-talet då man började kalla be-svärliga skolbarn för »konkurrensackdelar«. Numera benämns de »bokstavs-barn«.

Jag har stött på ordens makt i många officiella sammanhang. Offentliga skrivelser är ju som bekant ofta avfattade på ett för vanliga människor obegripligt språk. Ibland undrar man rent av om inte avsikten är att få mottagaren att känna sig liten och dum. Jag brukar tänka: »Om inte jag fattar, så är det säkert många andra som inte heller förstår.« Det är inte alla som har lika mycket is i magen som den tjänsteman på Socialstyrelsen som lär ha skaffat en stämpel med orden »Genomläst men ej förstått!«.

Särskilt när en organisation av någon anledning byter ideologi och syfte, det som man brukar kalla paradigmskifte, skaffar sig den nya ledningen gärna ett

eget språk som legitimerar dess nya policy. I många fall torde själva avsikten med detta nya språk vara att göra det ogenomskinligt för omgivningen och på det viset hindra diskussion och kritik.

Migrationsverket använde till exempel länge vissa standardfraser som »Icke tillräckliga skäl« eller »Icke trovärdig« som svar på noggrant genomförda förklaringar av vederbörandes skyddsbehov. Svaret upplevdes av intygsskrivande läkare och advokater som »Goddag yxskaft!«.

Det senaste exemplet på dylikt fikonspråk är Försäkringskassans nya sätt att bemöta läkarintyg. Man har på kort tid lagt sig till med ett för vanliga läkare helt obegripligt språkbruk. En av kassans förtroendeläkare förklarade till exempel nyligen för mig som intygsskrivande psykiater att jag måste lära mig skilja på sjukdom och liv. Ett sammanbrott på grund av livet utgör inte grund för sjukskrivning. Till livet hör då sådant som svårt sjuka anhöriga, stressande arbets-situation, sorg och bedrövelser i allmänhet.

Min första fundering var om hon trodde att psykisk sjukdom faller ner från månen. Min nästa tanke: Är hon så okunnig att hon inte vet att såväl psykisk som i många fall kroppslig sjukdom framkallas just av livet? Föga troligt, hon har ju dock tagit sin examen. Nästa tanke: Gör hon sig dummare än hon är för att vara sin arbetsgivare till lags? Obehaglig tanke, men knappast en ovanlig situation.

Men det finns ett tredje alternativ. Det nya språk hon fått lära sig har krupit in i hennes tankevärld så att hon börjat tro på sina egna ord. Språkets makt över tanken.

Jag tror att det är viktigt att vi opponerar oss mot sådant språkbruk som invaderar oss och våra grundläggande värderingar. Om vi inte har kraft och mod att protestera börjar vi snart alla, utan att själva märka det, tänka i banor som är etiskt tvivelaktiga eller rent befängda. Det är lätt hänt, det har tyvärr hänt många gånger under historiens lopp. Så låt oss vara vaksamma!

Lisbet Palmgren
professor,
psykiater och psykoterapeut
Lidingö

EN TÄNKANDE HATT

Hade den enväldige presidenten Alef Noll i sagan »Mannen som tänkte med hatten«. En dag tappade han bort hatten. Utan hatten kunde han inte tänka – men prata kunde han.